

वल्लभदास व इतर

वि.

नगर समिती, अकोला

२७ जानेवारी १९६१

मा. न्यायमूर्ती जे.एन.कपूर, मा. न्यायमूर्ती एम. हिदायतुल्ला आणि मा. न्यायमूर्ती जे.सी. शहा

जकात कर -लादण्याची वैधता - सिस्टीम ऑफ असेसमेंट (कर मोजणीची पध्दत) - चा
अर्थ - 'सी.पी. अँड बेरार नागरी अधिनियम' १९२२

अकोल्याच्या नागरी समितीने जकात कर आकारण्याचा ठराव संमत करून, तो कर आकारणी आणि कर संकलन याच्या नियमांच्या मसुदयासह राज्य शासनाकडे पाठवला. राज्य शासनाने राजपत्रात अधिसूचना प्रसिध्द केली. तिच्यात ज्या वस्तूवर कर भरावयाचा त्या वस्तूची नावे, कराचा दर आणि त्यावर घेतलेल्या हरकतींचा थोडक्यात सारांश आणि कर लादण्याचे कारण नमूद केले. त्याबरोबरच कर आकारणी कशी केली जाईल? याच्या नियमांचा मसूदाही होता. त्यानंतर नागरी समितीने सूचना फलकावर प्रस्तावित नियम लावले तसेच, स्थानिक वर्तमानपत्रात देखील ते प्रसिध्द केले. तथापि, त्यांनी कर आकारणीची पध्दत (सिस्टीम ऑफ असेसमेंट) इतर बारकाव्यासह कोठेही प्रसिध्द केली नाही. अपिलार्थीचे म्हणणे असे की, अधिनियमाच्या कलम ६७(२) या अनिवार्य तरतूदीचा त्यामुळे भंग झाला म्हणून लादलेला कर हा अवैध ठरतो.

असे धरण्यात आले की, 'सिस्टीम ऑफ अॅसेसमेंट' मध्ये कर लादणे, कर संकलन आणि ती गोळा करण्याची प्रक्रिया आणि परतावा ही संपूर्ण प्रक्रिया येणे आवश्यक नाही. नियम असे देखील दर्शवितात की, नगरपालिकेच्या सूचना फलकावर आणि शहराच्या मोक्याच्या ठिकाणी केवळ नोटीस चिटकवणे पुरेसे आहे. कर आकारणी आणि कर संकलन यांच्या नियमांचा मसुदा देण्याची गरज नाही. आमच्या मते कलम ६७(२) च्या तरतुदींची यथोचित पूर्तता झाली आहे.

दिवाणी अपिलेट अधिकार क्षेत्र दिवाणी अपिल क्रं. २३४/१९६०

विशेष दिवाणी अर्ज क्रं.२०१/१९५८ मध्ये नागपूर येथील मुंबई उच्च न्यायालयाच्या ता.१८.११.१९५८ च्या निकाल आणि आदेशा वरील अपिल.

एन.सी. चटर्जी, एम.एन. फडके, एस.ए.सोहनी आणि गणपत राय अपिलार्थी तर्फे

ए.व्ही. विश्वनाथ शास्त्री, बी.आर. मांडेकर आणि ए.जी. रत्नपारखी उत्तरवादी क्रं. १ तर्फे

जी.सी. माथुर व आर.एच. डेबर, उत्तरवादी क्रं.२ तर्फे

मा.न्यायमूर्ती श्री. कपूर यांनी ता.२७.०१.१९६१ रोजी निकाल दिला.

सदरचे अपिल हे विशेष दिवाणी अर्ज क्रं.२०१/१९५८ मध्ये नागपूर येथील मुंबई उच्च न्यायालयाच्या ता.१८.११.१९५८ च्या निकाल आणि आदेशावरील असून, 'सेन्ट्रल प्रॉव्हीन्स आणि बेरार म्युन्सिपल अॅक्ट' (१९२२ चा II अधिनियम) च्या कलम ६६ (१) (ई) नुसार लावलेल्या जकात कराची, वैधता तपासण्याकरीता भारतीय राज्य घटनेच्या आर्टिकल २२६ आणि २२७ खाली केलेली याचिका फेटाळण्यात आली त्याविरुद्धचे आहे. अपिलार्थी हे अकोला शहरातील करदाते तर, उत्तरवादी क्रं.१ अकोला नगर समिती आहे. ता.११.११.१९५७ ला, उत्तरवादी क्रं.१ ने असा ठराव संमत केला की, अकोला नगर पालिकेच्या हद्दीत जनावरे आणि माल बाहेरून आणल्यास त्यावर जकात कर

आकारला जाईल. तो ठराव आणि कर आकारणी विषयीच्या नियमांचा मसुदा नंतर नगर पालिकेने राज्य सरकारला प्रकाशनासाठी दिला. ता. ०३.०१.१९५८ ची अधिसूचना ता.१६.०१.१९५८ ला, मुंबई शासनाच्या राजपत्रात प्रकाशित झाली. त्यात जकात करास पात्र वस्तू आणि त्यावर आकारण्यात येणारे कराचे दर यांचे परिशिष्ट आहे. कलम ६७(२)च्या तरतुदीप्रमाणे ते आहे. समितीच्या नोटीस फलकावर नागरी समितीने कर लादल्याविषयीचे नियम लावले. तसेच अनेक वर्तमानपत्रादेखील ते प्रकाशित केले. अपिलार्थी यांचा आक्षेप असा की, 'सिस्टीम ऑफ असेसमेंट' म्हणजेच कर आकारणीचा पध्दतीचा मसुदा प्रकाशित करण्यात आला नाही. हे खरे की, अकोला शहरात मराठी भाषेत या बाबत माहितीपत्रके ('पॅम्पलेटस्')

वाटण्यात आली. तसेच स्थानिक वर्तमानपत्र 'जनसेवक' मध्ये प्रस्ताव प्रकाशित झाला. अकोला शहरातील काही कर दात्यांनी प्रस्तावास हरकत घेतली आणि त्या हरकतींचा विचार करुन ता.०३.०३.१९५८ ला, नगर समितीने ठराव मंजूर केला. त्या ठरावालाच ता. १४.०४.१९५८ ला, याचिका दाखल करुन उच्च न्यायालयात आव्हान देण्यात आले होते. त्यात अशी मागणी होती की, तो ठराव रद्द करावा आणि राज्यशासना विरुद्ध असा प्रतिबंधित आदेश करावा की, 'त्यांनी नगर समितीने पाठविलेल्या प्रस्तावास मंजूरी देऊ नये'. ता.१८.०४.१९५८ ला, उच्च न्यायालयाने विरुद्ध पक्षास या आशयाची कारणे दाखवा नोटीस काढली की, 'मागणी केल्यानुसार आदेश का करु नयेत?' ता. ०९.०५.१९५८ ला, सदर नोटीसीची बजावणी विशेष सरकारी वकीलांवर झाली. त्यानुसार, ता.१७.०६.१९५८ ला विशेष सरकारी वकील हजर झाले. ता.२३.०६.१९५८ ला, 'अंतरिम-मनाई' देण्यात आली. परंतु, त्याआधी १९.०६.१९५८ ला, शासनाने अकोला नगर परीषदेचा जकात कर आकारण्याचा ठरावास मान्यता देऊन, अंतिम अधिसूचना (नोटीफिकेशन) जारी केली. याचा परिणाम म्हणून याचिकेत दुरुस्त करण्यास परवानगी देण्यात आली. तथापि, सरतेशेवटी उच्च न्यायालयाने याचिका फेटाळली आणि उच्च न्यायालयाच्या प्रमाणपत्रासोबत हे अपिल करण्यात आले.

'कर आकारणीची वैधता' या केवळ एकमेव प्रश्नावर आमच्यासमोर वाद-विवाद झाला. वैधतेस आव्हान देण्याचे कारण असे होते की, अधिनियमाच्या कलम ६७(२) ची पूर्तता करणे बंधनकारक असताना, ती पूर्णपणे झाली नाही. या करीता ती तरतुद काय आहे? हे पहाणे गरजेचे आहे. अधिनियमाच्या प्रकरण ९ मध्ये कर लादणे, त्याची मोजणी आणि तो गोळा करणे हे आहे. कलम ६६ मध्ये बसवण्यास पात्र करांची माहिती आहे. तर, कलम ६७ मध्ये तो लादण्याची पध्दत नमूद केली आहे. कर आकारणी आणि कर चुकवेगिरी नियंत्रित करण्याकरीता, कलम ७१ नुसार राज्य शासनाला नियम करण्याचे अधिकार दिले आहेत. कलम ७६ नुसार राज्य शासनास कर संकलन आणि कर देण्याचे टाळणे नियंत्रित करण्याचे अधिकार आहेत. कलम ८५ ने राज्य शासनास कर परतावा (रिफंड) नियंत्रित करण्याचे अधिकार आहेत. तथापि, अपिलार्थीतर्फे असा युक्तिवाद करण्यात आला की, कलम ६७ नुसार कर मोजणी पध्दती नियमासह प्रकाशित करणे अनिवार्य असताना देखील तसे न केल्याने कर लादणे अवैध झाले आहे. यासाठी काही निवाड्यांचा आधार घेण्यात आला परंतु, त्यावर चर्चा करण्याची गरज नाही कारण या प्रकरणातील परिस्थितीत त्यांचा फारसा उपयोग नाही. याउलट, उत्तरवादीने असे प्रतिपादन केले की, कलमामध्ये आवश्यक आहे ते सारे प्रकाशित झाले आहे. कर मोजणी (असेसमेंट) या शब्दात त्यापेक्षा आधिक काही नाही.

कलम ६७(२)वर मुख्यतः भर दिला असल्याने, ते उद्बुक करणे आवश्यक आहे. ती तरतुद अशी आहे की,

६७ (२) जेव्हा तसा ठराव संमत होईल तेव्हा समितीने अधिनियमात

असलेल्या नियमानुसार नोटीस प्रकाशित करावी. त्यात करदात्याची

वर्गीकरणाची व्याख्या तसेच, ज्या वस्तूंवर कर लावायचे आहे त्याचे

वर्णन, लादण्यात येणा-या कराचा दर आणि कर मोजणीची अंगीकारलेली

पध्दत (सिस्टीम ऑफ असेसमेंट) हे त्या सूचनेत असावे.

कलम ६७ च्या योजना अशी आढळते की, जेव्हा नगर समिती कर लादू पहाते तेव्हा त्यांनी विशेष बैठकीमध्ये तसा ठराव संमत करून घ्यावा. मग कर लादणीचा तो ठराव प्रकाशित करावा. ज्यामुळे कर लादण्याविरुद्ध करदात्यांना आपल्या हरकती मांडता येतील. सदरचे प्रकाशन हे शासकीय राजपत्रात आणि स्थानिक ठिकाणी नियमानुसार व्हायला हवे. नगर समितीने मग करदात्यांच्या हरकती (असल्यास) त्यांचा विचार करावा. जर समितीला असे वाटले की, मूळ प्रस्तावात बदल करण्याची गरज नाही. तर, तिने तो प्रस्ताव त्यावरील हरकती आणि त्यावर तिने घेतलेला निर्णय तसेच मूळ प्रस्तावात काही किरकोळ बदल केला असेल तर तो, राज्य शासनाकडे पाठवावा. राज्य शासनाने मग प्रकरणाचा विचार करून, सदरचा प्रस्तावास मान्यता द्यावी अथवा, तो फेटाळावा किंवा, त्यात किरकोळ बदल करून त्यास मान्यता द्यावी.

अपिलार्थींचा मुख्य आक्षेप हा की, आवश्यकतेनुसार 'सिस्टीम ऑफ असेसमेंट' म्हणजे कर मोजण्याची पध्दती प्रकाशित करण्यात आली नाही. कलम ६७ खाली प्रकाशनाचे नियम असे आहेत की,

१. कलम ६७(२) खाली कर लादण्याचा आपला हेतू नगर समितीने सूचित करावा किंवा कर वाढीबद्दल आपला प्रस्ताव कलम ६८(३) खाली मध्यप्रदेश राजपत्रात प्रकाशित करण्याकरीता 'डेप्युटी कमिशनर फॉर पब्लीकेशन' यांच्यामार्फत राज्य शासनाला पाठवावा. कलम ६७ (२) सुचनेसोबत कर आकारणी आणि कर संकलन याच्या नियमांचा मसुदा जोडावा. राजपत्रात सूचना प्रकाशित झाल्यानंतर तिच्या प्रती, नगर कार्यालयाच्या सूचना फलकावर आणि शहरातील मोक्याच्या ठिकाणी लाव्यावात. तसेच स्थानिक

वर्तमानपत्रात देखील त्यास प्रसिध्दी द्यावी. स्थानिक वृत्तपत्रात प्रकाशित करण्यास पर्याय म्हणजे, त्या सूचनेची छापील प्रत तिच्या हद्दीतील परिसरात स्थानिक भाषेत समिती वाटू शकते. संपूर्ण नगरात दवंडी पिटवून समितीचा हेतू लक्षात आणून द्यावा. रहिवाश्यांचे याकडे लक्ष वेधावे की, प्रस्तावित कर लादणे अथवा त्यात वाढ करणे यास जर तुमची काही हरकत असेल तर, कायद्यात नमूद केल्याप्रमाणे ३० दिवसात ती समितीसमोर सादर करावी.

या नियमानुसार कलम ६७ (२) खाली सूचनेसोबत कर आकारणी आणि कर संकलन यांच्या नियमांचा मसूदा जोडणे आवश्यक आहे आणि राजपत्रात प्रकाशित झाल्यानंतर सदरची सूचनेची प्रत नगर कार्यालयाच्या सूचना फलकावर चिटकावयाला हवी. तसेच शहराच्या मोक्याच्या ठिकाणी देखील दिसेल अशी चिटकावयला हवी आणि स्थानिक वृत्तपत्रात देखील प्रकाशित केली पाहिजे. अथवा, नगराच्या हद्दीत सूचनेची प्रत लोकांना हाती देण्यात यावी. याविषयी दुमत नाही की, ता.१६.०१.१९५८ च्या राजपत्रात ज्या वस्तूंवर कर लादायचा आणि तो कोणत्या दराने लावायचा? तसेच, कोणत्या वस्तूंवर कर लादावयाचा नाही? या नियमांचा मसुदा प्रकाशित झाला. त्यात कर लादल्यावर घेण्यात आलेले आक्षेप आणि त्याची कारणे याबाबत थोडक्यात नमूद करण्यात आले. तसेच कर कसा लादला जाणार आहे? त्या नियमांचा मसुदा देखील देण्यात आला. थोडक्यात राजपत्रात जे काही प्रकाशित झाले त्यात कलम ६७(२) मध्ये जे काही आवश्यक होते ते सारे होते. परंतु, असा वाद उपस्थित करण्यात आला की, जनसेवक या स्थानिक वर्तमानपत्रात जे नियम प्रकाशित झाले त्यात ज्या वस्तूंवर कर लादणार त्या वस्तू, लादण्यात येणा-या करांचे दर हे जरी प्रकाशित झाले असले तरी, कर आकारण्याच्या पध्दतीच्या नियमांचा मसुदा प्रकाशित झाला नाही.

उच्च न्यायालयाने असे धरले की, जे काही केले ते कलम ६७(२) च्या तरतुदीनुसार पुरेसे आहे. 'सिस्टीम ऑफ असेसमेंट' हे शब्द केवळ कर लादण्याच्या टप्प्यात विचारात घेता येतील. अन्य टप्प्यात ते येत नाहीत. कलम ७१, ७६ आणि ८५ ही कलमे कर आकारणी आणि कर चुकवेगिरी यांच्यावरील नियमासंबंधी आहेत. तसेच, कर संकलन आणि कर परतावा या विषयींच्या नियमांची आहेत. अधिनियमाच्या या तरतुदींचे एकत्र वाचन केल्यास, उच्च न्यायालयाच्या निर्णयास आधार मिळतो की, 'सिस्टीम ऑफ असेसमेंट' मध्ये कर लादणे, कर संकलन आणि ती गोळा करण्याची प्रक्रिया आणि परतावा ही संपूर्ण प्रक्रिया येणे आवश्यक नाही. नियम असे देखील दर्शवितात की, सूचना फलकावर आणि शहराच्या मोक्याच्या ठिकाणी केवळ नोटीस चिटकवणे पुरेसे आहे. कर आकारणी आणि कर संकलन यांच्या नियमांचा मसुदा देण्याची गरज नाही. आमच्या मते कलम ६६(२) च्या तरतुदींचे यथोचित पूर्तता झाली असून, प्रस्तावित कराचे दर दर्शविणारे नियम प्रकाशित करणे इतके अधिनियमाच्या तरतुदीची आणि त्याखालील नियमांची पूर्तता करण्यास पुरेसे आहे. कलम ६७ च्या उप कलमे ७ आणि ८ च्या प्रभावाविषयी काही भाष्य करणे अनावश्यक आहे.

आमच्या मते उच्च न्यायालयाचा निकाल बरोबर आहे त्यामुळे सदरचे अपिल खर्चासह फेटाळले आहे.

अपिल फेटाळले.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर

कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.